

NOVES APORTACIONS A L'ESTUDI DELS ORIGENS DE GERUNDA

I) INTRODUCCIÓ

Des que Martorell i Peña, avisat per Botet i Sisó, visità i publicà el sector de muralla, anomenada ciclòpia, del pati de l'*Estudi General*,¹ fins ara, la investigació oficial ha donat com un fet quasi indiscutible l'existència d'un *òppidum* pre-romà ocupant, exactament, el mateix indret on s'alça, més endavant, el municipi romà.² Les varia-

¹ F. MORTORELL I PEÑA, *Acrópolis y recintos fortificados*, a "Apuntes arqueológicos", Barcelona, 1879, pàgs. 116-121.

² Així ho afirmen: J. BOTET I SISÓ, *Provincia de Girona*, a "Geografía General de Catalunya" (dirigida per F. Carreras Candi), Barcelona, Ed. Martín, 1909, pàgs. 173-174, 196 i 212-213; E. HUBNER, *Gerunda*, a "Paulis Realencyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 1910, vol. VII-I, col. 1284-1285; P. BOSCH GIMPERA, *Prehistòria catalana*, Barcelona, 1919, pàg. 257; C. RAHOLA, *La ciutat de Girona*, Barcelona, Ed. Barcino, 1929, vol. I, pàgs. 55-58 i 163-167; J. DE C. SERRA I RÀFOLS, *Les muralles ibèriques i romanes de Girona*, a "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", MCMXXVII-MCMXXXI, pàgs. 69-85; F. RIURÓ, *El poblament i la cultura ibèrica del Gironès*, a "Revista Victors", n.º 3, 1936 (sense numeració de pàgines); A. DEL CASTILLO YURRITA, *La Costa Brava en la Antigüedad, en particular la zona entre Blanes y San Feliu de Guíxols; la villa romana de Tossa (Estudio de conjunto)*, a "Ampurias", I, 1939, pàg. 202; J. DE C. SERRA I RÀFOLS, *El recinto antiguo de Gerona*, a "Archivo Español de Arqueología", 47, 1942, pàgs. 114-135; J. PLA CARGOL, *Proceso del desarrollo urbanístico de Gerona a través de los tiempos*, a ANALES DEL I. E. G., II, 1947, pàgs. 209-212; A. GARCÍA Y BELLIDO, *Hispania Graeca*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1948, vol. II, pàg. 30; B. TARACENA, *Las fortificaciones y la población de España romana*, a "IV Congreso Arqueológico del Sudeste Español", Elche, 1948 (Cartagena, 1949), pàgs. 422-423; J. MARQUÈS CASANOVAS i J. M. MARQUÈS PLANAGOMÀ, *Apuntes históricos sobre el Palacio Episcopal de Gerona*, a ANALES DEL I. E. G., XIV, 1960, pàgs. 265-266; J. MARQUÈS CASANOVAS, *Descubrimientos en la plaza de los Apóstoles de la Seo de Gerona*, a "Revista de Gerona", 45, 1968, pàgs. 29-34; M. OLIVA I PRAT, *Recintos fortificados de tipo "ciclópeo" en tierras gerundenses*, a "Arquitectura megalítica catalano-balear", Barcelona, C.S.I.C., 1965, pàgs. 89-94; A. ARRIBAS, *Los iberos*, Barcelona, Ed. Aymà, 1965, pàg. 115; P. DE PALOL SALELLAS, *Arqueología cristiana de la España romana (Siglos IV-VI)*, Madrid-Valladolid, C. S. I. C., 1967, pàgs. 276-277; M. TARRADELL MATEU, *Las ciudades romanas del Este de Hispania*, a "Symposium de ciudades augústeas", Saragossa, 1976,

cions d'enfoc sorgien quan calia valorar la importància i la cronologia d'aquelles muralles anomenades ciclopies, que, com sabem, es localitzen a dos llocs, ben allunyats entre si, del perímetre de la ciutat antiga, al pati de l'edifici de *les Aligues* (Estudi General) i a la plaça de sant Feliu.³ Pel que fa a la valoració d'aquestes restes arqueològiques, molts autors, preocupats d'una manera més o menys directa pels orígens de la ciutat, dubten de la importància que cal donar-li i discuteixen la cronologia d'aquestes fortificacions,⁴ enfront dels que consideren aquests dos sectors emmurallats com la prova determinant de l'existència d'un *oppidum* pre-romà de grans dimensions.⁵

II) L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Les argumentacions utilitzades per a sostenir aquestes hipòtesis són quasi sempre idèntiques, amb variacions mínimes i matisos entre uns autors i uns altres. Tot seguit resumirem aquests punts adduïts per tots aquests estudiosos, l'origen dels quals és degut a Botet i Sisó, Serra i Ràfols, Oliva o Riuró, que han treballat directament sobre el terreny.⁶

pàgs. 293 i 304; N. LAMBOGLIA, *La formazione del municipio di Emporiae*, a "Rivista di Studi Liguri", XXXIX, 1973, pàg. 22.

³ Tots els autors que han fet referència a aquests temes, estan d'acord en veure-hi, a l'interior de l'edifici de *Les Aligues* i a la façana de l'edifici de *Casa Pastors* a la plaça de sant Feliu, dos sectors d'una mateixa muralla, tot i que en aquest darrer lloc, els carreus són de dimensions més modestes. Per altra banda, Serra i Ràfols va localitzar, sota les muralles tardanes i fent-la servir de fonaments, l'antiga muralla de pedra calcària de la qual només n'hauria restat dempeus, aquests dos sectors que hem senyalat.

⁴ La totalitat dels autors citats a la nota 2, defensen l'existència d'un nucli pre-romà i una data alta per les muralles de pedra calcària amb petites diferències de matisos i lleugeres variacions cronològiques; d'altres, insinuen la possibilitat d'una edificació ja d'època romana (A. BALIL ILLANA, *La defensa de Hispania en el Bajo Imperio*, a "Zephyrus", XI, 1960, pàg. 186; H. SCHUBART, *Les Ibères*, a "Civilisations anciennes du bassin méditerranéen", París, Editions Albin Michel, 1970, pàg. 176; J. DE C. SERRA I RÀFOLS, *Els orígens de les fortificacions*, a "Els castells catalans", Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1967, vol. I, pàg. 25, on, després d'haver defensat durant molts anys una data anterior a la conquesta romana per a les muralles antigues (de pedra calcària), rectificà la seva opinió indicant la possibilitat d'una construcció més moderna.

⁵ Opinió defensada, bàsicament, per Francesc Riuró i Miquel Oliva.

⁶ Les observacions més útils han estat fetes sempre per aquests autors.

1. — *El nom de la ciutat.* Sembla que l'origen pre-romà del mot *Gerunda*, no ofereix motius de discussió. Tothom hi està d'acord.⁷ Pel que fa al significat s'han presentat hipòtesis variades de poca credulitat o inversemblants. Pensem que, de moment, més val defugir aquestes qüestions filològiques, tan perilloses i tal com deia Serra i Ràfols: «Bastenos indicar que este nombre, del que no sabemos la significación, es evidentemente prerromano y que los colonizadores siguieron designando la población con la denominación que ya tenia al introducirse aquellos en nuestro país».⁸

2. — *La situació topogràfica del municipi romà.* Altra vegada ens trobem davant d'una argumentació utilitzada per tots els investigadors. Segons alguns,⁹ la més clara, a nivell teòric, per a poder provar l'existència d'un poblat indígena damunt del qual i respectant, almenys, el perímetre exterior, s'alça la ciutat romana.

Segons aquests autors, Gerunda, s'eleva dalt d'un turó (?) que en el punt més enlairat —sector de la Torre Gironella— es troba uns seixanta metres per damunt del nivell del riu Onyar, i que ofereix una defensa fàcil, una situació dominant respecte al pla, aigua abundosa i un emplaçament estratègic d'excepció. Aquesta posició de privilegi seria la causa, més que cap altra, de l'origen de l'*oppidum* pre-romà de la ciutat.¹⁰ Parlant d'això, Oliva i Prat, assenyalà repetidament que l'ocupació d'aquest indret, des d'antiqüíssimes èpoques i amb una continuïtat admirable, fou deguda, bàsicament a l'excepcional posició geo-política ocupada.¹¹

3. — *La planta triangular del municipi romà.* Forma rara, insòlita dins del món romà, indicatiu clar, segons alguns, d'una ocupació anterior que hauria condicionat l'evolució urbanística posterior.

7 MARTORELL, *Acrópolis...*, citat, pàgs. 116-121; BOTET, *Provincia de Girona...*, citat, pàg. 213; RAHOLA, *La ciutat...*, citat, pàg. 56; SERRA I RÀFOLS, *El recinto antiguo...*, citat, pàg. 114; OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 92; J. PLA CARGOL, *Gerona Histórica*, Girona/Madrid, Ed. Dalmau Carles Pla, 1962, pàgs. 9-11.

8 SERRA I RÀFOLS, *El recinto antiguo...*, citat, pàg. 114.

9 BOTET, *Provincia de Girona...*, citat, pàg. 196; RAHOLA, *La ciutat...*, citat, pàg. 56-58; OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 92; TARRADELL, *Las ciudades romanas...*, citat, pàg. 293; *Les ciutats romanes dels Països Catalans*. Discurs llegit el dia 18 de maig de 1978 en l'acte de recepció pública de Miquel Tarradell i Mateu a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, 1978, pàg. 21.

10 TARRADELL, *Les ciutats...*, citat, pàg. 21.

11 OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 92.

Aquesta idea es troba més o menys desenvolupada en aquells investigadors que ha defensat l'existència d'un poblat indígena de gran importància i dimensions, anterior al desembarcament dels Escipions a *Emporion* durant la guerra contra Hanníbal.¹²

4. — *La localització sobre el perímetre emmurallat que envolta la ciutat romana, de dos sectors amb una construcció a base de carreus de dimensions variades, més aviat grans, poligonals, irregulars, de pedra calcària nummulítica.*

Seria aquesta la prova arqueològica més clara i evident de la presència, per sota del municipi romà, d'un gran poblat indígena.¹³ Delimitarien, aquests dos sectors, també, la planta aproximada de l'*òppidum*, que coincidiria quasi exactament amb la de la Gerunda romana segons el traçat de les fortificacions del segle III d. C.¹⁴

5. — *Finalment i com a prova complementària, la troballa en prospeccions i sondeigs, de ceràmica indígena anterior a la conquesta romana.* Argument dubtós i només adduït per algun dels arqueòlegs que han treballat directament sobre el jaciment.¹⁵

A partir d'aquestes cinc premises, els punts de vista varien entre uns erudits i altres i les hipòtesis de treball pròpies, a cops arriscadíssimes, no reposen quasi mai en arguments sòlids.¹⁶

¹² SERRA I RÀFOLS, *Les muralles...*, citat, pàg. 70; *El recinto antiguo...*, pàg. 116; PALOL, *Arqueología cristiana...*, citat, pàgs. 276-277; OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 93; PLA, *Proceso del desarrollo...*, citat, pàgs. 209-210; *Gerona històrica...*, pàg. 21; TARACENA, *Las fortificaciones...*, citat, pàgs. 422-423, entre molts d'altres.

¹³ BOTET, *Provincia de Girona...*, citat, pàgs. 173-175 i 212-213; RIURÓ, *El poblament...*, citat; OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 89-94; Id. *Inventario de castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona* (II), a "Revista de Gerona", 41, 1967, pàg. 47; i en els primers articles d'en Serra i Ràfols (*Les muralles...*, citat, pàg. 71, i *El recinto antiguo...*, pàg. 116-117).

¹⁴ Serra i Ràfols documentà l'existència, per sota de les fortificacions del segle III d. C., de l'antigua muralla de pedra calcària arreu on pogué efectuar prospeccions. Les excavacions de Casa Pastors ho han confirmat plenament.

¹⁵ RIURÓ, *El poblament*, citat; OLIVA, *Recintos fortificados...*, citat, pàg. 92; Id. *Un grupo de cabañas prerromanas de Montelivi (Gerona)*, a "Pyrenae", 6, 1970; pàg. 221; MARQUÉS CASANOVAS, *Descubrimientos...*, citat, pàgs. 29-34.

¹⁶ Entre les hipòtesis més atractives cal recordar la que proposava Pla i Cargol, seguint a Botet i Sisó, segons la qual, el nucli originari de l'antiga *Gerunda* caldria cercar-lo en un petit poblat situat sobre la plataforma, més o menys plana que ocupa en l'actualitat la Seu, la plaça dels Apòstols, dels Lledoners i àrees veïnes. La troballa en aquest indret de, fins ara, l'única peça ceràmica amb una data incerta però,

Així doncs estaven les coses i no semblava pas que l'arqueologia pogués confirmar aquestes hipòtesis o plantejar-ne d'altres, per la impossibilitat d'efectuar excavacions estratigràfiques amb un mínim de seguretat de reeixir-hi.¹⁷

III) NOUS PUNTS DE VISTA

Nosaltres opinem, però, que aquests arguments breument resumits més amunt, han d'ésser discutits de nou des d'altres punts de vista. Una anàlisi més profunda serviria, almenys, per veure'n la manca de solidesa i la poca fiabilitat de la major part d'aquelles argumentacions.

En primer lloc, el nom de la ciutat, ben coneguda a través d'alguns autors clàssics, d'alguns itineraris antics i per unes quantes inscripcions,¹⁸ sembla pre-romà, tot i que, ara per ara, són lluny de saber-ne el significat. Això, tanmateix, no vol pas dir que d'una manera obligatòria indiqui l'existència d'un *oppidum* anterior i s'hi ho indiqués no faria cap mena de referència a les dimensions i importància del nucli habitat. Pot, el mot indígena, al·ludir a un accident geogràfic pròxim o a qualsevol altra cosa, i, que per raons que se'ns escapen, hauria estat utilitzat pels colonitzadors per a designar la nova ciutat. Per altra banda, ciutats de nova planta i amb cronologia força precisa, duen noms pre-romans clars com pot ésser el cas de *Baetulo*, *Iluro*, *Bàrcino*...¹⁹ Per tant creiem que cal anar amb compte amb aquest argument i acceptar-lo, de moment, amb certa desconfiança.

Pel que fa a la situació topogràfica també cal replantejar-se tot el que s'ha dit. Efectivament, la majoria dels poblats ibèrics cone-

amb tota possibilitat, molt antiga, sembla recolzar aquesta argumentació. (BOTET, *Província de Girona*..., citat, pàg. 196; PLA, *Proceso del desarrollo*..., citat, pàg. 209-210; Id. *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, Girona/Madrid, Ed. Dalmau Carles Pla, 1953, pàgs. 46-47; *Restos ibéricos, griegos y romanos en las comarcas gerundenses*, a "Revista de Gerona", 30, 1965, pàg. 20; MARQUÈS CASANOVAS, *Descubrimientos*..., citat, pàg. 29-34; J. M. NOLLA BRUFAU, *La ciudad romana de Gerunda*, Tesi doctoral mecanografiada, Universitat Autònoma de Barcelona, 1977, pàgs. 653-661).

¹⁷ SERRA I RÀFOLS, *Els orígens*..., citat, pàg. 25.

¹⁸ Podeu veure: NOLLA, *La ciudad*..., citat, pàgs. 61-79, on hi ha recollit i comentats els textos antics referents a *Gerunda*. Pel que fa a les inscripcions mireu, del mateix treball, les pàgines 796 a 803.

¹⁹ TARRADELL, *Les ciutats*..., pàg. 30.

guts del país, s'alcen dalt de turons i tossals o establerts en punts fàcilment defensables, de difícil accés i a prop d'indrets amb aigua i terres conreables i de pastura.

Segons alguns autors, *Gerunda* aconsegueix completament aquestes premisses: lloc enlairat, dominant, amb aigua (rius Ter, Onyar, Galligans...), bones terres a l'entorn (Pla de Girona) i sobre l'únic camí que comunicava directament l'Empordà i el passos del Pirineu, amb la resta de la Catalunya costanera. Sense una lectura crítica sembla que caldria acceptar del tot aquest argument, però una observació ràpida, però atenta, de la topografia dels entorns de *Gerunda*, ens mena a replantejar-nos tot aquest raonament.

Primerament assenyalarem que el municipi romà, es troba emplaçat a la vessant d'un dels darrers contraforts de les Gavarres, pujant en marcada inclinació des de la llera de l'Onyar, formant, a cops, petites esplanades (zona de la Catedral, plaça dels Apòstols, Sant Domènec...), i en altres ocasions desnivells de dura pendent. En alguns punts si que ofereix l'indret, zones fàcilment defensables (davant l'Onyar, vall del Galligans...), però altres sectors, obligarien a una sèrie d'obres de fortificació complicades i que, malgrat tot, deixaven la ciutat per sota d'un punt més alt (Torre Gironella) que, de sempre serà el punt feble de les defenses ciutadanes i per tant el més fortificat.

Per altra banda, una observació detinguda de les Gavarres en aquest lloc, permet veure-hi a prop de la vessant ocupada per la primitiva ciutat, indrets força més elevats i més indicats per a situar-hi, encara que sigui d'una manera teòrica, un poblat pre-romà (més cap a llevant de la Torre Gironella, torre d'Alfons XII, Les Pedreres, Montjuïc i molts d'altres...).

El lloc que ocupà el municipi romà, oferiria, en canvi, condicions acceptables per col·locar-hi, hipotèticament, un petit nucli de població de poca entitat (esplanada de la Seu...), però no és gens indicat per al gran *oppidum* del que tothom havia parlat.

Més problemàtic resulta interpretar la planta triangular de la ciutat romada de la qual, com hem anat veient, coneixem força bé el perímetre emmurallat.²⁰ Si partim de la hipòtesi de la sobreposició d'una ciutat damunt de l'altra, llavors és totalment lògica la

²⁰ SERRA I RÀFOLS, *Les muralles...*, citat, pàgs. 69-85; *El recinto antiguo...*, citat, pàgs. 114-135; NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàg. 80-114.

forma de la ciutat romana que hauria estat condicionada per les construccions anteriors. Però si defensem la hipòtesi contrària, és a a dir la fundació *ex novo* de la ciutat pels romans, llavors ens resulta complicat explicar la planta triangular. No coneixem cap fundació romana amb un perímetre semblant si bé és cert que no totes les fundacions de nova planta presentessin sempre un traçat regular i perfecte. Caldrà pensar, d'ésser certa aquesta suposició, que la forma triangular hauria estat condicionada, per un punt feble en la part més enlairada de la ciutat que resulta més fàcil fortificar i defensar essent un vèrtex que formant un llarg pany de paret.²¹

La quarta argumentació adduïda, les muralles anomenades *ciclòpies*, significava, per alguns la demostració arqueològica d'un *oppidum* indígena important anterior a la ciutat romana. Com hem vist es tracta de dos sectors de les fortificacions ben separats, amb un parament a base de carreus de pedra calcària de mides variables a cops molt grans, irregulars i poligonals. La datació d'aquesta muralla s'havia fet per mètodes comparatius (muralla de la *neàpolis* emporitana, muralla ciclòpia de Tàrraco...) que per altra banda no estan datades amb una seguretat absoluta però que almenys pel cas de la capital de la Hispània Citerior, pot pensar-se amb una edificació en els primers moments de la conquesta romana.²²

Molt semblant tècnicament a aquesta muralla gironina és la fortificació republicana de *Baetulo*, que coneixem força bé i de la que tenim una data aproximada molt segura.²³ Es tracta d'un parament d'*Opus Siliceum* que per comparació amb fortificacions semblants d'Itàlia ha de situar-se a les darreries del segle II a. C. o a principis

²¹ Així, la planta triangular s'hauria vist condicionada per les dimensions de la ciutat i per la necessitat de defensar sòlidament el sector de la torre Gironella mitjançant unes potents fortificacions exemptes que no coneixem gaire bé. És a dir, la topografia hauria marcat l'urbanisme de la ciutat.

²² Les darreres investigacions semblen confirmar les paraules de Plini: *Tarraco Scipionum opus* (N. H., III, 21). (Sobre el resultat de les excavacions al reompliment interior de la muralla podeu consultar: N. LAMBOGLIA, *Il problema delle mura e delle origini di Tarragona*, a "Miscelánea Arqueológica, XXV Aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias (1947-1971)", Barcelona, 1974, vol. I, pàgs. 397-405).

²³ J. GUITART DURAN, *Baetulo. Topografia arqueológica, urbanismo e historia*, Badalona, 1976, pàg. 49-59, amb l'estudi de les restes del perímetre emmurallat, i amb la bibliografia anterior.

del segle següent, data que per altra banda defensa també la ceràmica més antiga recuperada en aquesta ciutat del Maresme.²⁴

I encara hi ha un altre motiu de dubte si acceptéssim, malgrat tot, una cronologia anterior al 218 a. C. per a les muralles de pedra calcària de *Gerunda*. Hauríem de suposar, i així ho pensen tots aquells que defensaven aquesta hipòtesi, que el municipi romà i el poblat indígena anterior ocuparien la mateixa àrea, amb qual cosa ens sortiria un *oppidum* gegantí, enorme, molt superior, en mides, a la major part dels poblats ibèrics coneguts d'aquest país,²⁵ i d'ésser això cert cal pensar que haurien quedat altres elements arqueològics i sobretot, una emissió monetar fíbero-romana, la qual cosa, com sabem, no succeí.²⁶

Finalment, hom ha insistit en l'existència de material ceràmic datable abans del 218 a. C., aparegut en sondeigs i excavacions diverses,²⁷ tot i que Serra i Ràfols va assenyalar que en les seves prospeccions mai no trobà ceràmica ni cap tipus de material anterior a la romanització. Nosaltres que hem pogut estudiar les troballes arqueològiques fetes a Girona, no hem sabut localitzar un sol fragment anterior a les darreries del segle II o principis del segle I a. C.²⁸

IV) L'APORTACIÓ DE L'ARQUEOLOGIA. NOVES PROVES

L'any 1971, per unes afortunades circumstàncies, fou possible, aprofitant les obres de remodelació del palau de Justícia, l'antiga *Casa Pastors*, d'efectuar un seguit de prospeccions i cates de comprovació en aquest sector tan interessant de la ciutat romana, ben a prop de la porta nord (Sobreportes). L'exploració descobrí una zona closa que pogué ésser excavada completament (Excavació Cui-na). Es tractava del reompliment interior d'una torre que defensa-

²⁴ GUITART, *Baétulo...*, citat, pàgs. 175-230 i també pàgs. 239-245.

²⁵ Ja se n'adonà Serra i Ràfols que va intentar solucionar el problema sense massa sort (SERRA I RÀFOLS, *Les muralles...*, citat, pàgs. 70-71; *El recinto antiguo...*, citat, pàg. 116. També, RIURÓ, *El poblament...*, citat).

²⁶ D'ésser certa l'existència d'un poblat important abans del 218 a. C., hauria, molt probablement, batut moneda durant la baixa República, tal com feren la majoria dels grans *oppida* del país.

²⁷ Vegeu la nota 15.

²⁸ A excepció, tal vegada, de la copa bitroncocònica trobada a la plaça dels Apòstols de Girona. (Vegeu nota 16).

va la porta nord, construïda a les darreries del segle III d. C.²⁹ La torre i el reompliment reposaven sobre la muralla primitiva de pedra calcària i sobre el terreny relacionat amb aquesta construcció. És a dir, d'una manera inesperada, afortunadíssima, dos dels problemes més interessants que havia plantejat l'estudi de *Gerunda* podien lligar-se amb uns nivells arqueològics clars i molt rics que permetien datar amb gran seguretat les dues primeres fortificacions de la ciutat.³⁰

El material arqueològic del nivells inferiors de *Casa Pastors*, relacionats amb la muralla de pedra calcària, era nombrosíssim i, quasi sense excepció, material ceràmic. Era interessant per la seva homogeneïtat, la qual cosa facilitava el procés de datació. Resumint, podem dir que hi havia campaniana A tardana (poc abundant), Campaniana B (molt nombrosa), imitacions en vernís negre (poc abundants) i ceràmiques fines indígenes (ceràmica emporitana, ceràmica oxidada d'engalba blanca, ceràmica ibèrica pintada); també hi havia ceràmica grollera reduïda, àmfores itàliques de la forma Dressel 1, ceràmica de parets fines...³¹

La cronologia del reompliment, doncs, es situava en els primers decennis del segle I a. C. (100/70 a. C.).

Aquesta excavació canviava radicalment les hipòtesis sobre l'origen de la ciutat.

V) L'ORIGEN DE GERUNDA ARREL DELS NOUS DOCUMENTS

L'arqueologia ha datat, finalment, la muralla de pedra calcària, mal anomenada *ciclòpia*, amb la qual cosa cal enfocar des d'un nou punt de vista el problema de l'origen de *Gerunda*, alhora que haurém de deixar de banda velles suposicions molt arrelades però indefensables. Cal, en primer lloc rebutjar completament la idea de l'existència d'un gran *oppidum* pre-romà important en aquest indret per les proves que hem anat desenvolupant al llarg d'aquest treball. Ara bé, això no vol pas dir que en algun punt de l'àrea ocupada per la ciutat romana hi hagués un petit nucli habitat, molt

²⁹ Sobre la datació d'aquestes fortificacions: NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàgs. 316-373; J. M. NOLLA i F. J. NIETO, *Acerca de la cronología de la muralla tardía de Gerunda: la Terra Sigillata Clara de Casa Pastors*, a "Faventia", 1/2, 1979, pàgs. 263-283.

³⁰ NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàgs. 316-373 i 533-565.

³¹ NOLLA, *La ciudad...*, citat, pàgs. 533-565.

modest i molt allunyat dels grans poblats ibèrics coneguts i del qual no n'haurien quedat, quasi, restes arqueològiques.

Tal com estan les coses caldrà sistematitzar amb les dades que fins ara posseïm, els orígens de *Gerunda* d'una manera coherent.

S'ha suposat sempre, amb tota la raó, que l'origen i desenvolupament posterior de *Gerunda*, fou degut especialment a l'esplèndida situació geogràfica ocupada. En efecte, la depressió pre-litoral catalana que comunica Gironès i Selva, amb el Camp de Tarragona i més envall, a través del Vallès i Penedès i sense solució de continuïtat, és un camí natural únic conegut ja des d'èpoques remotes; i precisament on s'alça *Gerunda*, conflueixen els contraforts de les Gavarres i de les Guàrdies, dificultant, d'alguna manera, el pas entre les planes del sud (Gironès i Selva) i les del nord (Empordà) però alhora marcant un camí planer i únic a través del congost del riu Ter.

Aquesta antiga drecera natural utilitzada des d'època immemorial i que els autors grecs anomenaren el *camí d'Heracles*, no s'hauria convertit en una autèntica calçada (via) fins després de la conquesta romana; poc a poc hauria anat adquirint una estructura i un traçat més definitius i d'una manera especial a rel de la conquesta pels romans de la Gàl·lia Narbonesa a partir del 123 a. C., amb la qual cosa quedaven unides, per terra, les Penínsules itàlica i ibèrica.

Centrant-nos en el problema de l'origen de *Gerunda*, sabem, per la troballa d'un miliari molt important l'any 1876 a Sarrià de Ter al costat mateix del pont anomenat del *Caudillo* i on hi hagué, abans, el pont medieval, que la via romana, que venia del Nord travessava el Ter per aquest punt, i després, seguint als peus de Montjuïc, per Pedret i passat el Galligants s'enlairava vers l'actual portal de Sobreportes, per l'actual pujada del rei Martí o carrer del Llop.

Per uns altres mil·liaris trobats a Palau Sacosta l'any 1931, podem deduir que el camí travessaria la ciutat pel *Cardo Maximus*, l'actual carrer de la Força i sortint del recinte per la porta Sud enderrocada l'any 1857, passaria l'Onyar pels arenals de la Rutlla i el carrer del Carme i per Palau es dirigiria vers *Aquis Voconis* (Cal·des de Malavella).

El punt més compromès del recorregut és la travessa del Ter, el tercer riu del Principat i que a l'Antiguitat, sens dubte, havia de constituir, almenys una bona part de l'any, una dura barrera.

Pel miliari esmentat abans, sabem que a mitjan segle III d. C. s'alçava un pont en aquell indret (entre Sarrià de Ter i el Pont Major) que suprimia aquest obstacle, pont que segons la inscripció dedicatòria havia estat arranjat i reparat i que per tant cal pensar que havia de ser força antic.³² La situació triada per a bastir-hi el pont fou condicionada, ens sembla, per l'existència en aquell mateix punt d'un gual que permetia travessar el riu sense massa dificultats, utilitzat quan la via romana era només una drecera natural. La troballa al Pla de l'Horta i per aquests entorns de restes romanes i pre-romanes interessants, sembla recolzar aquesta hipòtesi.³³ I precisament hauria estat aquest gual i el pont posterior el que hauria condicionat directament la localització de *Gerunda*, situada en un autèntic coll d'ampolla, fàcil de fortificar i amb un esplèndid emplaçament per a controlar la circulació de Nord a Sud.

La data proporcionada per l'arqueologia creiem que pot lligar-se amb algun fet històric prou significatiu que expliqui la necessitat de controlar i fortificar aquell punt determinat.

L'exemple pròxim de *Baetulo*, un cas ben estudiat, ens informa que la ciutat fou fundada *ex novo*, possiblement, tal com raona amb gran encert Guitart, en relació amb uns repartiments de terres entre veterans de Mari i amb la intenció principal de dotar al país d'una sèrie de ciutats fortificades que serviren per a protegir-lo de les ràtzies de tribus nòmades del Nord com les que afectaren aquest país a les darreries del segle II a. C. (Cimbris, Teutons...).³⁴

La fundació de *Gerunda* podria estar relacionada amb aquest fet en intentar protegir i fortificar el camí natural de penetració precisament en un punt estret i dificultós, però el material arqueològic aparegut a Girona i, d'una manera especial, als nivells inferiors de *Casa Pastors*, sembla que ha de datar-se, tal com hem dit anteriorment, una mica més tard la qual cosa ens obliga a relacionar la fundació de la ciutat amb un altre gran trasbalsament d'aquests primers anys del segle I a. C., les guerres sertorianes.

³² Sobre aquest miliari podeu consultar: M. OLIVA I PRAT, *Restos romanos del Museu. Sección Lapidaria. (Instalaciones de 1943)*, a "Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales, 1948-1949", IX-X, Madrid, 1950, pàg. 79-80.

³³ M. OLIVA I PRAT, *Descubrimiento de una villa romana con mosaicos en Sarrià de Dalt-Girona*, a "Revista de Girona", 52, 1970, pàg. 67-68; *Catàleg de l'exposició sobre la villa romana de Sarrià*, Girona, 1977.

³⁴ A. SCHULTEN, *Las guerras de 154-72 a. de J. C.*, a "Fontes Hispaniae Antiquae", IV, Barcelona, 1973, pg. 147.

Aquella llarga confrontació (82-72 a. C.), tan difícil de solucionar, amb un moviment constant de tropes i amb la necessitat vital per part dels exèrcits de la República de controlar del tot les comunicacions amb Itàlia a través de la Narbonesa, en ésser poc segur el camí del mar, infestat de pirates aliats de Sertori, seria la causa de l'assentament fortificat de *Gerunda*. A través de Sallusti coneixem un passatge il·lustrador que té, segons creiem, un enorme interès per a nosaltres; fa referència a l'arribada a la Península Ibèrica de Cneu Pompeu, el qual investit d'un *imperium extraordinarium* i amb un fort exèrcit, vingué a la Citerior a combatre Sertori. El text esmentat, fa referència als primers moments de la campanya l'any 77 a. C. i es tracta d'una hipotètica carta que el general queixós, envià al Senat palesant la manca d'ajut malgrat la llarga llista d'èxits aconseguits: «...recepi Galliam, Pyrenaeum, Iacetaniam, Indigetes et primum impetum Sertorii victoris novis militibus et multo paucioribus sustinui hieimemque castris inter saevissimos hostis non per oppida neque ex ambitione mea egi». (Sallusti, *Histories*, 2, 98). Cal suposar, doncs, que aquest extrem nord-oriental de la Península, revelada contra l'autoritat de Senat, estava amb Sertori i que Pompeu hagué de reconquerir-la i pacificar-la. És lícit imaginar que un cop passat l'hivern, possiblement prop d'*Emporiae*, i avançant vers l'interior, deixaria en aquest territori guarnicions i places fortificades que vigilarien l'estabilitat dels indígenes i l'antiga *via heràclea*, únic lligam amb Roma i autèntic cordó umbilical per on havien d'arribar els reforços i el proveïment de les tropes expedicionàries comandades per Pompeu.

Aquesta és, ara per ara, la hipòtesi que ens sembla més defensible sobre l'origen de *Gerunda*, i que es recolza en la datació força precisa de les muralles antigues arrel de les excavacions de Casa Pastors. Aquest *oppidum*, edificat probablement per mà d'obra indígena, de seguida atrauria població local i, per la seva excellent situació, aniria creixent poc a poc per arribar, ja en el segle III d. C., a superar *Emporiae*, convertint-se en la ciutat més important del Nord-est del Principat.³⁵

J. M. NOLLA I BRUFAU

Collegi Universitari. Girona

³⁵ Sobre la situació jurídica de la ciutat, *municipium* de dret llatí, segons la informació de Plini (*N. H.*, III, 23), no en coneixem els passos successius ni, de tenir-la, la titulació oficial.